

PAPER DETAILS

TITLE: MENÂKIBNÂMELERDE YASAK MOTIFI

AUTHORS: Harun AKÇAM

PAGES: 1066-1076

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3332006>

MENÂKİBNÂMELERDE YASAK MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON THE TABOO MOTIF IN MENAQIBNAMES

Harun AKÇAM*

ÖZ: Halk anlatıları, barındırdıkları motifler ile metinler arasında kültürel bir ilişki kurmaktadır. Motifler, birer kültür taşıyıcısı olarak farklı dönemler ve farklı anlatıların içinde de bulunmaktadır. Böylece halk anlatılarının kültür coğrafyası içinde birbirlerine olan benzerlik ve farklılıkları tespit edilebilmektedir. Bu tespitlerden hareketle de akademik düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Menâkıbnâmeler, tasavvufî halk edebiyatında çoğunlukla nesir anlatılar olarak hikâye etmenin önemli eserleri arasındadır. Menâkıbnâmeler yalnızca keramet sahibi din büyüklerinin hayatlarını anlatmak amacıyla yazılmazlar. Aynı zamanda bağlı bulunulan dinî zümrelerin kültürlerini hem daha geniş alanlara yaymak hem de daha sonraki kuşaklara aktarmak amacını da taşırlar. Böylece bu dinî zümrelerin bilinirlik ve kalıcılıkları sağlanmış olur. Çalışmada menâkıbnâmelerde görülen motiflerden yasak motifi incelemeye tabi tutulmuştur ve Stith Thompson'un motif indeksinde bulunan bu motif incelenmeye tabi tutulmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdâl, Seyyid Ali Sultân ve Abdâl Mûsâ menâkıbnâmeleri çalışmada incelenmiştir. Bu incelemeden hareketle menâkıbnâmelerin işlevlerinin motifler üzerinden nasıl kurulduğu ve dinleyici veya takipçilere bu yolla nasıl aktarılmış olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Edebiyatı Motif İndeksi, Yasak, İşlev, Tasavvufî Halk Edebiyatı, Menâkıbnâme.

ABSTRACT: Folk narratives establish a cultural relationship between texts thanks to the motifs they contain. Motifs are also present in different periods and different narratives as cultural carriers. Thus, the similarities and differences of folk narratives within the cultural geography can be determined. Based on these findings, academic studies are carried out. Menaqibnames are among the important works of storytelling, mostly as prose narratives in Sufi Folk Literature. Menaqibnames are not written only to describe the lives of the great religious leaders. At the same time, they have the aim of both spreading the cultures of the religious groups to larger areas and transferring them to the next generations. Thus, the awareness and permanence of these religious groups is ensured. In the study, the motif of taboo, which is one of the motifs seen in the menâkıbnames, is emphasized and this motif, which is in the motif index of Stith Thompson, has been examined. Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdâl, Seyyid Ali Sultân and Abdâl Mûsâ menaqibnames were examined in the study. Based on this examination, it has been tried to determine how the functions of the menaqibnames are established through motifs and how they are conveyed to the listeners or followers in this way.

Key Words: Motif-Index of Folk Literature, Taboo, Function, Folk Literature of Sufism, Menaqibname.

* Dr. Öğr. Üyesi-İstanbul Arel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-İstanbul/h.akcamm@gmail.com (Orcid: 0000-0002-6644-3870)

Giriş

Din büyüklerinin başlarından geçen önemli olayların aktarıldığı bir tür olan menâkıbnâmeler, Türk kültür tarihi için içinde pek çok detayı barındıran edebi yaratmalardır. Menâkıbnâmeler, barındırdıkları kültürel kodlar sayesinde tasavvufî halk edebiyatı ve halk bilimi çalışmaları için önemli birer kaynak niteliğindedir. Özellikle Anadolu’da teşekkül etmiş olan menâkıbnâmelerde Türk kültürünü, Türklerin din algısını, Türk tipi sufililiği anlamak ve Türk din büyüklerinin menâkıbnâmelerinde İslamiyet öncesi kültürün inanç izlerini görmek mümkündür.

Arapça *menkabe* kelimesi sözlüklerde, “çoğu tanınmış veyâ târihe geçmiş kimselerin ahvâline âit fıkralar, hikâyeler” (Devellioğlu, 2003: 615) olarak tanımlanır. Menkabe kelimesinin çoğulu olan *menâkıb* ise “menkabeler, övünülecek vasıflar” (Devellioğlu, 2003: 612) anlamına gelir. Menkıbelerin yazıldığı eserlere ise *menâkıbnâme* adı verilmektedir. Menkıbeler, ilk olarak IX. yüzyılda Hz. Muhammed’in ashabından olan kişilerin övülecek vasıfları, faziletleri anlamında kullanılmış daha sonra tasavvufî düşüncenin İslam coğrafyalarında yayılması neticesinde ise XI. yüzyıldan itibaren tarikat şeyhlerinin faziletlerini ve kerametlerini de içeren eserleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Şahin, 2004: 112). Menâkıbnâmeler, İslam ve tasavvuf tarihi açısından ayrıca Tasavvufî halk edebiyatı çalışmaları için önemli eserlerdir. Sözlük ve kullanım anlamı dışında menkıbeler, halkbilimi araştırmacıları tarafından da tanımlanmıştır. Ocak (1992: 27), menâkıb kavramının keramet ile birlikte geliştiğini belirtir. Boratav ise menkıbelerin efsane başlığında değerlendirildiğini söyler. Boratav’a göre (1969: 106) eskiden dinlik konulardaki efsaneler menkıbe olarak adlandırılmaktaydı. Aynı çalışmada Boratav (1969: 110), Tarihlik Efsanelerin yazılı edebiyatta menkabe olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Salih Gülerer, icracı, dinleyici, icra bağlamı ve içerik özelliklerini değerlendirerek bir menkıbe tanımı yapmıştır¹. Özellikle Anadolu sahasında keramet – menâkıb ilişkisi yoğun bir biçimde görülmüştür. Keramet ve olağanüstülük göstermeleri sebebiyle menâkıbnâmeler efsane türünün içinde değerlendirilmiştir. Ancak Pehlivan, efsane, menkıbe ve memorat türleri ile ilgili yaptığı çalışmada keramet motifinin menkıbeyi belirlemede tek başına yeterli olmayacağını belirtmektedir. Pehlivan’a (2009: 91) göre menkıbeler velinin yaşamındaki yardımseverliği, cihat yapması vs. gibi her hali işler ve bu konular ise her zaman keramet motifi taşımazlar. Bu sebeple menkıbe türünün yalnızca keramet üzerinden algılanması hatalıdır. Menkıbe ve efsane arasında türsel açıdan yapılan tartışma ve çalışmalar devam etmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında pek çok tasnifte menkıbelerin efsane başlığı altında yer aldığı da görülmektedir. Çalışmada tür sorunlarına değinilmeyeceği için menâkıbnâmeler ile ilgili söylenecekler bu kısımda kısa tutulmuştur.

¹ Gülerer’in tanımı için bk. (Gülerer, 2013: 35).

1. Menâkıbnâmelerin İşlevleri

Menâkıbnâmeler, yaratılmış olduğu çevrelerdeki önemli tasavvufi figürleri tanıtmak, yüceltmek ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak üzere yazılmış eserlerdir. Menâkıbnâmelerde çokça isim görülse de ana eksen bir veya birkaç kişidir. Ekseriyetle de menâkıbnâmenin ismini aldığı tasavvuf ehlinin yüceltilmesi amaçlanmaktadır.

Menâkıbnâmelerin yazılış amaçları ile ilgili olarak temel görüş, tarikatın edep ve erkânının müritlere aktarılmasıdır. Folklorun dört işlevi düşünüldüğünde menâkıbnâmelerin “kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanması” (Bascom, 2005: 140) işlevine sahip olduğu görülmektedir.

Menkıbeler halk arasında anlatılabilir ancak bir yazar tarafından yazıya geçirilerek menâkıbnâme olarak kayıt altında tutulur. Bu noktada menâkıbnâme yazarlarının da hazırladığı eserin önemi noktasında sorumlulukları vardır. Ocak yazar ve dinleyici/okuyucu arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Ocak’a göre (1992: 37) Menâkıbnâme yazarı, menkıbesi yazılacak kişi ile ilgili malzemeleri toplar ve kitabını oluşturur. Ancak yazarın, topladığı malzemeleri hiç değiştirmeden yazması gerekir çünkü o menâkıbnâmeyi okuyacak çevre dinledikleri veya duyduklarını okumak ister aksi takdirde bunu evliyanın ruhuna saygısızlık olarak algırlar. Böylece dinleyici/okuyucu topluluğunun hedefi, hayallerinde yaşattıkları evliya ile ilgili anlatıları her okuduklarında mistik bir haz duymaktır. Dolayısıyla menâkıbnâmelerin dinleyici için yazıldığını da düşünebiliriz. Bu noktada ise menâkıbnâmelerin salt dinî eser hüviyetine sahip olmadığı belirtilebilir. Zira okuyucuların, tarikat büyükleri hakkında duyduklarını teyit etmek istedikleri düşünülebilir. Menâkıbnâmeler ile sadece tarikat yolunun öğretilmesi değil aynı zamanda okuyucunun inancını sağlamlaştırma amacı da güdülmüştür.

Menâkıbnâmeler tasavvufi düşüncenin yayılmasında edebi rolü olan eserler arasındadır. Tasavvufi düşünce, menâkıbnâmeler ile farklı kültürel çevrelerde yayılma imkânı bulmuştur. Zira tasavvuf, özünde ilk fikirlerini barındırmakla birlikte yayıldığı coğrafyaların kültürel kodlarını da içinde barındırarak genişlemiştir. Bu genişleme, menâkıbnâmelerin kültür coğrafyalarındaki varyantları ile rahatlıkla görülebilir. Aynı zamanda ilk sufilerin genellikle tasavvufun esaslarını koruyabilmek için yazdıkları da belirtilmektedir. Küçük’e (2012: 185) göre mutasavvıflar, oluşturdukları terminolojiyi önce yeni mutasavvıflara sonra da kendilerine yönelen eleştirilere cevap vermek ve tasavvufu bozulmaktan korumak için yazmak yoluna gitmişlerdir. Tasavvufun geniş kitlelere yayılması noktasında menâkıbnâmeler, ilgili kültürel çevrenin inanış kodlarını da içinde barındırmakla birlikte tasavvufi fikriyatın özünü koruma amacına da hizmet etmektedir.

Bu işlevler dışında bazı menâkıbnâmelerde, tarikat varlıklarının korunması amacının olduğu da görülmüştür. Bilindiği üzere dervişler gaza ile fethettikleri bölgelerde veya padişah ve devlet büyüklerinin toprak hibe etmeleri ile vakıflar kurabiliyor ve bu vakıflar vasıtasıyla da o bölgede etkin bir rol oynayabiliyorlardı.² Seyyid Ali menâkıbnâmesinde dervişlerin Rumeli'yi kılıçlarının hakkıyla fethettikleri ve bölgelerindeki tasarrufun kendilerine ait olduğu da anlatılmıştır. “Metnin geneline bu açıdan bakıldığında, anlatım boyunca yazarın gazi erenlerin Rumeli'nde en azından belli vakıf arazilerinde hakları olduğunu ve bu hakların o yerlerin fethinde bizzat öncülük yapmaktan kaynaklandığını ispat etmek gibi bir çaba içinde olduğu hissi meydana gelmektedir” (Yıldırım, 2007: 53). Dolayısıyla menâkıbnâmelerin tek bir işleve sahip olmadıklarını, birden fazla amaçla meydana getirildiklerini ifade edebiliriz. Ancak bunlar arasında görünürlüğü en yüksek olan amacının yukarıda da bahsettiğimiz üzere töre ve kurumlara destek verme ve bunları gelecek kuşaklara aktarma işlevi olduğu söylenebilir.

Tarikat düşüncesinin sağlamlaşması amacıyla tarikata yeni giren müritlere tarikatın veya genel olarak İslam ve tasavvufun yasaklarının anlatılması bahsedilen işlevlerin sağlamlaştırılması noktasında önemlidir. Zira toplulukların kendilerine has emir ve yasakları vardır ve topluluğun yeni üyelerinin de bu emir ve yasaklara uyması beklenmektedir. Bu emir ve yasakların ne olduğu noktasında ise menâkıbnâmeler yine bir görev üstlenmektedir. Özelde tarikatın genelde ise İslam ve tasavvufun emirleri veya yasakladığı hususlar menâkıbnâmelerde bazen örtük bazen de açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bu çalışmada da Stith Thompson'un *Motif İndeksinde* yer alan *Yasaklar* maddesi ele alınacak ve indekste yer alan sıralamaya göre seçilmiş bazı menâkıbnâmelerdeki bu motif tasnif edilecektir.

2.1. Menâkıbnâmelerde Yasak Motifi

Motif, anlatının en küçük parçası olarak çeşitli araştırmacılar tarafından tanımlanmıştır. Metin Ekici'nin (1998: 30, 31) Thompson'dan aktardığına göre motif, masaldaki en küçük unsurdur. Bu unsur, gelenekte yaşar ve dikkat çekici bir özelliğe sahip olmalıdır. Bu noktada farklı araştırmacıların motif tanımı da benzer ifadeler üzerinden ilerlemektedir. Genel olarak motifin, *gelenekte yaşayan, dikkat çekici bir özelliği olan ve hikâye etmenin en küçük unsuru* olduğu belirtilmektedir.

Stith Thompson motif kavramını temel alarak halk anlatılarının indeksini ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Motif-Index of Folk-Literature ön başlığı ile yayınlanan bu eser, altı ciltten oluşmaktadır. İlk beş cildinde dünya halk anlatılarından tespit edilen motifler A'dan Z'ye kadar yirmi üç başlık altında toplanarak tasnif edilmiştir. Altıncı cilt ise ilk beş cildin dizini şeklindedir. Bu sıralama içinde C başlığı, Motifs of Tabu

² Tarikatların toprak sahibi olmaları ve vakıflaşmaları hakkında detaylı bilgi için bk. (Barkan, 2013).

(=Yasak Motifleri) başlığını taşımaktadır ve on alt başlıktan oluşmaktadır. Çalışmada incelenmiş olan metinler bu on alt başlıkta değerlendirilecektir. Tespit edilen motifler, Motif Index of Folk Literature (=MIFL) içindeki uygun yerlere yerleştirilecektir ancak uygun madde veya alt maddeler mevcut değilse bu motifler için yeni madde veya alt maddeler açılacaktır.³ MIFL'da yer alan Yasak motifi ve alt başlıkları şunlardır.

C. Yasak Motifi

C. 0-99. Doğaüstü Varlıklarla Bağlantılı Yasak

C. 100-199. Cinsel Yasak

C. 200-299. Yeme İçme Yasağı

C. 300-399. Bakma Yasağı

C. 400-499. Konuşma Yasağı

C. 500-549. Dokunma Yasağı

C. 500-599. Sınıf Yasağı

C. 600-699. Eşsiz Yasaklar ve Zorlamalar

C. 700-899. Çeşitli Yasaklar

C. 900-999. Yasakları Çiğnemenin Cezası (Thompson, 1955: 485, 486).

Yasaklar, ilgili kültürün dinamiklerinden ortaya çıkar. Kültürün içinde yapılması istenmeyen davranışlar yasaklar ile belirlenir. Yasak kavramı antropolojik literatürde çoğunlukla tabu kelimesi ile karşılanmaktadır. Maria Leach (1950: 1098), tabunun kişi, nesne, yer, isim veya eylemin çeşitli sebeplerle dokunulmaz, bahsedilmez, söylenmez olduğunu belirtir ve bunların altında yatan nedenleri de altı madde halinde sıralar: 1. Kutsal olması 2. Doğuştan gelen gizemli gücünün olması 3. Doğaüstü ile ilişkisinden dolayı edindiği gizemli gücünün olması, 4. Kirli veya çok tehlikeli olması 5. Sonuca varmak amacının olması 6. Çalınma, ihlâl ve zarardan koruması. Tabunun ve yasağın anlam dairesi ise iç içe geçmiş durumdadır. Yolcu (2014, 68) tabu teriminin batı dünyasında kullanılmaya başlamasıyla birlikte anlamsal bir genişlemeye maruz kaldığını belirterek dini, ideolojik, kültürel ve toplumsal alanla ilgili daha geniş yasakların da isimlendirilmesinde kullanıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla çalışmada ele alınacak yasaklar, menâkıbnâmelerin oluşturulduğu kültürel çevre içinde yapılması uygun olmayan davranışlar anlamında değerlendirilecektir. Yasaklar, toplumsal mekanizmayı korumak amacıyla üretilirler. Bu sebeple menâkıbnâmelerde kültürel grubunun oluşturduğu toplumsal yapının yasaklar vasıtasıyla denetlendiği ve desteklendiği görülmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere menâkıbnâmeler, oluşturduğu çevrenin kurallarını yeni katılımcılara öğretmek ve mevcut katılımcıların inanışlarını pekiştirmek işlevine sahiptir. Bu işlevinden hareketle menâkıbnâmeye konu olan din büyüğünün yüceltilmesi sıklıkla görülür. Ayrıca ilgili kişinin

³ Çalışmada tespit edilen yeni motiflerin eklenmesi için ise Erkan Karagöz'ün makalesinde belirttiği yöntem uygulanacaktır. İlgili makale için bk. (Karagöz, 2019).

gücendirilmemesi gerektiği de vurgulanmaktadır. İncelenen metinlerde konu edinilen din büyüğüne yapılan saygısızlığın yasaklandığı, yasak çiğnenir ise cezaya maruz kalındığı görülmektedir. İncelenen eserlerde kutsal ile ilişkisi olan kişinin gücendirilmesi yasağı ve bu yasağın çiğnenmesinden dolayı cezalandırılma motifleri sıklıkla kullanılmıştır.

Çalışmada Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi (=HBVV) (Duran, 2022), Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi (=AMV) (Güzel, 2019), Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi (=KAM) (Güzel, 2020), Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi (=SASV) (Yıldırım, 2007) adlı metinler incelemeye tabi tutulmuştur.

a. Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesinde Yasak Motifleri

... Bir gün bazı kişiler, Hoca Ahmet Yesevî hazretini halk içinde itibarsız etmek ve utandırmak için iftira ettiler^{C30} (Duran, 2022: 85)

... Hoca Hazreti, Hak Te'ala'dan dileyerek onları köpek şekline soktu^{C962-3} (Duran, 2022: 85).

... Etin üstüne üşüşerek tamamını yediler ve birbirlerini parçalayarak helak oldular^{C920} (Duran, 2022: 85).

“Bunca yıldır ere hizmet ediyoruz.

Bugüne kadar bir himmetini görmedik” dediler^{C30} (Duran, 2022: 109).

Ejder kalktı, kafilenin içine yürüdü.

Çoğunun yüreğinin yağı eridi.

Kâfirlerin hepsini helak etti.^{C929-7}

Yeryüzü kâfirlerden temizlendi (Duran, 2022: 149).

... O şahıs “Ey derviş, halk şimdi konuk kaygısında mı?” şimdi gençler (kabadayılar) seni duyar gelir. Seninle boş yere kavga gürültü ederler.” dedi^{C30}. Hz. Hünkâr'ın ağzından (ok atar gibi) “Boş yere kavga gürültüden kurtulmayasınız.”^{C9004} sözü çıktı. Şu ana kadar o köyün (sakinleri arasında) boş yere kavga gürültü eksik olmadı ve olmayacaktır^{C910} (Duran, 2022: 175).

... Akça Koca “Evin hanımı erenleri incitip olmayacak sözler söylemiş.^{C30} Şimdiye dek onun eziyetini çekiyorduk. Artık va'desi doldu, aslına ulaştırın.” dedi. O köyün kadınları içeri girip dünyasını değiştirdiğini gördüler.^{C920} (Duran, 2022: 211).

... Hünkâr varlığı oraya gezmeye geldikçe onu rahatsız eder, incitirdi.^{C30} Hünkâr Ululuğu bir gün o kişiye “Gel böyle yapma, bizden uzak yürü.” dedi. O kişi, erenlerin bu sözüne kulak asmaz, Hünkâr'ı ne zaman görse onunla dalga geçerdi. Günlerden bir gün Hünkâr Ululuğu yine Beyamlı Dere'sinde gezmeye çıktı. Kızağıl Kışlası'ndaki çobanın koyunlarını güderek gelip âdet olduğu üzere dalga geçtiğini görünce çok sinirlenen Hünkâr

⁴ Bu ifadede yasağın çiğnenmesinden dolayı cezalandırmak için beddua edilmiştir (C900). Bir sonraki cümlede ise bu bedduanın tuttuğu görülmüştür (C910). Böylece “Yasağı çiğneme itaatsizliğinin kalıcı işareti” ortaya çıkmıştır.

Varlığı, hemen çobanı velayet eliyle alıp da Frengistan'da bir adaya attı^{C*999} (Duran, 2022: 225).

... Bostancı "Şimdi sen gammazlık yapmaya gidiyorsun öyle mi?^{C836-1}" dedi. O anda düşündü. "Bunca yıldır erenlerin dediği gibi bostancılık yaptım. Ağaç hâlâ yeşermedi. Şimdi ne olursa olsun şu lanetliyi de öldüreceğim". dedi. Hemen kılıcını beline kuşanıp arkasında düştü. Onu da öldürdü^{C929-8} (Duran, 2022: 263).

... Sonra Kırşehir'den birisi gelip o kavağı kesti. Evine direk yaptı. Ahî Evrân Sultan'ın evlatları, "Bu makam Hz. Hünkâr ve Ahî Evrân Sultan'ın sohbet ettikleri yerdi. İyi etmedin. Bu ağacı kesmen iyi olmadı. Sana hayır getirmesin.^{C518-3}" dediler. Dedikleri gibi de oldu. Kısa sürede ağacı kesen kişi öldü.^{C920} Ev yıkıldı viran oldu. ... Sonra o pınar da kurudu.^{C939.1-1} (Duran, 2022: 279).

... "Bir kimse cemaati terk etse onun selamını almak ve ona izzet ve ikram etmek câiz midir?" dediler. Monla Saadettin "câiz değildir.^{C*688-1}" dedi (Duran, 2022: 291).

... Padişah "Putları (niçin) yaktın?" dedi. Hoy Ata "Beni size Hacı Bektaş Hünkâr gönderdi. Sizi bu işten kurtarmaya geldim. Hak dinin buyurduklarını ve yollarını size öğreteyim. Çünkü İslam dinine aykırı şeyler yapmak câiz değildir^{C*688-2} (Duran, 2022: 333).

... Bu hali görenler Hacı Bektaş Veli hazretlerine haber verdiler. "Sultanım Hâcîm sizin safa-nazar ettiğiniz kılıçla saka katırını ikiye böldü.^{C841.0.3-1}" dediler. Mübarek dilleriyle "(Kolları tutulsun) çolak olsun iyiliğim." dedi. O anda Hâcîm Sultan'ın kolları bükülüp kolak (çolak) oldu^{C946.2-1} (Duran, 2022: 365).

b. Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesinde Yasak Motifleri

... Her gördüğün câna ok atmayasun^{C841-12}, didi (Güzel, 2020: 179).

... Atınun karnına bir depme urdı. Ol at ürküb, turdığını yirden gitdi. ... Kılğılı 'İsa, taşdan-taşa gökden göğe tokınup pâre-pâre oldu. Başı, kolı tagılup ancak üzengide takılı bir budı kaldı^{C986} (Güzel, 2020: 187).

Tekebbürlik eyleyen merdûd olur^{C770}

Nitekim şeytân gibi bî-dîn olur (Güzel, 2020: 241).

... Hazret-i Resûl Sallall û Ta'âlâ 'Aleyhi Vessellem gelmişdür, bir Şam şehrine girmemişdür. Biz dahı girmeyelüm^{C617} diyü... (Güzel, 2020: 243).

... Merkâd-ı Hüseyin İbn-i Ali'nün ziyaretine âsümândan ol denlû melâike nâzil olmuşdur kim kanad-kanada çatılmış zeminden pâ-yı 'Arş'a (değın) ol ferîştelerün kanadların basub geçmek mümkün degül^{C549-3} (Güzel, 2020: 255).

... Her kim kasd iderse, fi'l-hâl helâk olurdu ve her kim 'inâd u muhalefet idüb bâcın virmekde ta'allül itse, içlerinde vebâ zâhir olurdu^{C941.4}. (Güzel, 2020: 265).

c. Abdal Mûsâ Velâyetnâmesinde Yasak Motifleri

Hünkâr Hâcî Bektâş vefât idicek Abdâl Mûsâ zuhura geldi. Seyyid Han Gâzi oğlu Seyyid Mûsâ anasından yetim kaldı. Genceli şehrinün halkı münkir olup Abdâl Mûsâ (A.M.)'ı sevmediler^{C33} Bârî Ta'âlâ kudretinden bu şehre bir âfât virdi^{C984-9}. Bir bir dağılıp gitmeğe başladular. (Güzel, 2019: 140).

... Bu malun yetimleri vardur; yimek kan ve irindür^{C576-1} (Güzel, 2019: 141).

d. Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesinde Yasak Motifleri

... Ol vakit Emir Sultan tizlik idüb elinde bir cıdası var idi ol mübarek cıda ile Yâ Allah deyub bir kez yere çaldı. Bî-kadr-i Hüda ve velayet-i evliyâ ol yerden âb-ı hayat misali bir su çağlayub revân oldu. Amma Seyyid Ali Sultan Emir'in böyle itdiğinden münfaîl olup didi ki: "Emir niçün böyle tizlik idüb emirsiz yürürsün? Böyle kareket lâyıkmıdır ki bu cemaat içinde nice kuvvet sahibi erler mevcuttur^{C836-2}" diyüb celâl ile Emir'e bir kez nazar itdikde hemân ruhu teslim idüb orada dünyasını değıştirdi^{C921} (Yıldırım, 2007: 168-169).

... Serdar-ı Rum işbu mel'un'ı mağbunu imana davet eyledi. Ol dahı imanı kabul itmeyüb inad itdikde pes Sultan emr eyleyüb bu mel'unun iki gözlerin birden çıkardılar^{C943-4} (Yıldırım, 2007: 171).

Fakire bakmaz geçersin,

Zibâ kaftanlar seçersin

Rahat yatub yer içersin^{C283},

Bunda ölüm vardır ölüm (Yıldırım, 2007: 183).

2.1. İncelenen Menâkıbnâmelerin Motif Dizinleri

C30. Tabu: offending supernatural relative (=Yasak: Doğaüstü güçlerle ilişkisi olanları gücendirme): **HBVV** s.85; 109; 175; 211; 225.

C33. Offending supernatural child (=Doğaüstü çocuğu gücendirme) **AMV** s.140.

C283. Tabu: eating without giving thanks (=Yasak: Şükretmeden yemek) **SASV** s.183.

C518-3⁵. Cutting the tree planted by the evliyas (=Evliyaların diktiği ağacı kesmek) **HBVV** s.279.

C549-3. Tabu: Step on angels (=Yasak: Meleklerin üzerine basma) **KAM** s.255.

C576-1. Tabu of confiscation to the property of strangers (=Yabancıların mallarına el koyma yasağı) **AMV** s.141.

C617. Forbidden country (=Yasak ülke) **KAM** s.243.

⁵ Tespit ettiğimiz motiflerin MİFL'da ilişkili başlığı var ancak alt başlığı incelediğimiz metinlerde çıkmış ise bunu tire işareti "-" işareti ile gösterdik.

C*688-1⁶. Tabu: Leaving the congregation (=Yasak: Cemaati terk etme) **HBVV** s.291

C*688-2. Tabu: Idolatry (=Yasak: Puta tapma) **HBVV** s.333

C770. Tabu: overweening pride (=Yasak: Aşırı kibir) **KAM** s.241.

C836-1. Tabu: Snitch someone (=Yasak: Birini ispiyonlamak): **HBVV** s.263.

C836-2. Tabu: disrespect to evliyas (=Evliyalara saygısızlık etmek): **SASV** s.168.

C841.0.3-1. Tabu: Killing the mule carrying water (=Yasak: Su taşıyan katırı öldürme) **HBVV** s.365.

C841-12 Tabu: Hunting any animal (=Yasak: Herhangi bir hayvan avlama): **KAM** s.179

C900. Punishment for breaking tabu (=Yasağı çiğnemenin cezalandırılması): **HBVV** s.195.

C910. Permanent sign of disobedience for breaking tabu (=Yasağı çiğneme itaatsizliğinin kalıcı işareti): **HBVV** s.175.

C920. Death for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için ölme): **HBVV** s.85; 211; 279.

C921. Immediate death for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için anında ölme): **SASV** s.169.

C929-7. Death by dragon for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için ejderha tarafından ölüm): **HBVV** s.149.

C929-8. Death with a sword for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için kılıç ile ölüm) **HBVV** s.263.

C939.1-1. Punishment for breaking tabu: the water of the spring drying up (=Yasağı çiğnemenin cezası: pınarın kuruması) **HBVV** s.279.

C941.4. Plague for breaking tabu (=Yasağı çiğnemekten dolayı veba) **KAM** s.265.

C943-4. Sticking out your eyes for breaking the tabu (=Yasağı çiğnediği için iki gözünü de çıkarma) **SASV** s.171.

C946.2-1. Injury to the arms for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için kolların sakat kalması) **HBVV** s.365.

C962-3. Transformation to dog for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için köpeğe dönüşme): **HBVV** s.85.

C984-9. Disaster by god because of broken tabu (=Yasağı çiğnediği için tanrı tarafından felakete uğrama) **AMV** s.140.

C986. Abduction by animal for breaking tabu (=Yasağı çiğnediği için bir hayvan tarafından kaçırılma): **KAM** s.187.

⁶ Tespit ettiğimiz motif MIFL'da yok ise ilgili başlığa yeni eklediğimiz motifi yıldız "*" işareti ile gösterdik.

C*999. Exile because of broken tabu (=Yasağı çiğnediği için sürgün):
HBVV s.225.

Sonuç

Değerlendirdiğimiz menâkıbnâmelerde yasak motifleri tespit edilmiştir. Bu tespitlere göre menâkıbnâmelerde bir tabunun çiğnenmesinden doğan cezalandırmaların yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Yasaklara uymama neticesinde gelişen ceza sisteminin sık kullanılmış olması metinlerin yukarıda bahsedilen işlevleri bağlamında önemlidir. Zira daha önce de bahsettiğimiz üzere bir topluluğa yeni katılan bir kişinin kuralları öğrenmesi ve topluluğun kurallarının tüm bireyler tarafından kabul edilmesi, ilgili topluluğun devamlılığı açısından zaruridir. Dolayısıyla cezalandırma motifi bu noktada değerlere, kurallara ve törelere destek verme işlevi ile paralellik göstermektedir. Aynı zamanda ritüel ve kurumların doğrulanması ile de gelecek kuşaklara aktarım amacını sağlamlaştırmaktadır.

Elde edilen verilerden hareketle Allah dostu olan evliyaların gücendirilmesinin de yasak olması yine bu yasağı çiğneyenlerin başlarına kötü şeyler gelmesi ile perçinlendiği görülmüştür. Sadece tarikatın kuralları değil aynı zamanda tarikatın beslendiği İslamiyet'in kuralları ve yasakları da yasak motifleri arasındadır. Puta tapmak, aşırı kibir, cemaati terk ederek namaz kılma, şükretmeme gibi İslamiyet'e göre yasaklanmış davranışlar da menâkıbnâmelerde yer bulmuştur.

Aynı zamanda örtük biçimde doğaya zarar vermenin yasaklandığı da görülmektedir. Doğaya zarar vermek (ağaç kesmek [C518-3], ihtiyacı olmadığı halde avlanmak[C841-12]) eylemi yasaklanmıştır. Bu bağlamda menâkıbnâmelerde İslamiyet öncesi Türk kültüründe var olduğu bilinen doğaya karşı saygılı olma ve doğayı tahrip etmeme fikirleri de yeni kültürel çevrenin mensuplarına aktarılmıştır.

Çalışmada aynı geleneğin devamlılığı olan dört menâkıbnâme değerlendirilmeye alınmıştır. Farklı çalışmalarda daha fazla eser incelenerek tarikat yapılarının menâkıbnâme metinleri ile kurduğu işlevsel ilişki daha fazla motif üzerinden ortaya koyulabilir. Böylece menâkıbnâmelerde bulunan motifler ile tarikatların kurumsal yapısı daha iyi anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Barkan, Ö. L. (2013). *Kolonizatör Türk dervişleri ve Süleymaniye Camii ve imareti muhasebesi*. (hızl.: Coşkun Çakır), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bascom, W. (2005). Folklorun dört işlevi. (çev.: Ferya Çalış), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Boratav, P. N. (1969). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca – Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duran, H. (Haz.) (2022). *Velâyetname Kitâb-ı Menâkıb-ı Şerîf-i Kutbu'l-Ârifîn Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektaş Velî El-Horasânî*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

- Ekici, M. (1998). Halk bilimi çalışmalarında metin (text), doku (texture), sosyal evre ve şartlar (konteks) ilişkisinin önemi. *Milli Folklor*, 39, 25-34.
- Gülerer, S. (2013). Türk kültüründe menâkıbnâmeler ve menâkıbnâme yazıcılığı. *Tarih Okulu Dergisi*, XVI, 233-262.
- Güzel, A. (Haz.) (2019). *Abdal Mûsâ velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güzel, A. (Haz.) (2020). *Kaygusuz Abdal (Alaaddın Gaybî) Menâkıb-nâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karagöz, E. (2019). Motif-Index of Folk-Literature kullanımı ve karşılaşılan bazı sorunlara çözüm önerileri. *Milli Folklor*, 31, 75-90.
- Küçük, H. (2012). Tasavvuf tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler ve günümüz tasavvuf akademisyenlerinin konuyla ilgili müzakereleri. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 29, 185-198.
- Leach, M. (1950). *Standard dictionary of folklore, mythology and legend*. New York: Funk & Wagnalls Company.
- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pehlivan, G. (2009). Dinî şahsiyetler hakkında oluşan anlatılar. *Milli Folklor*, 83, 88-96.
- Şahin, H. (2004). Menâkıbnâme, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, 112-114, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Thompson, S. (1955). *Motif-index of folk-literature (A classification of narrative elements in folktales, ballads, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends)*, Volume One A-C. Bloomington: Indiana University Press.
- Yıldırım, R. (2007). *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve velâyetnâmesi*. Ankara: Atatürk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yolcu, M. A. (2014). *Türk kültüründe evliliğe bağlı tabu ve kaçınmalar*. Konya: Kömen Yayınları.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiğı Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Bu makale Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / This article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.